

De Martí l'Humà a Gaudí

El rei Martí l'Humà el va batejar Bellesguard i hi va instal·lar la seva cort el 1409. El 1714 hi viu un home clau en la defensa de Barcelona, Joan de Gualbes i Copons. Conscient de la història d'aquest indret, l'arquitecte Antoni Gaudí—d'un catalanisme radical fins ara censurat—hi construeix un edifici que homenatja Catalunya i el Casal de Barcelona.

El terrat de Bellesguard evoca un drac, amb les finestres que fan d'ulls i narius, i el pinacle, de cua. Sota la creu del pinacle es pot apreciar la corona de Martí l'Humà i, encara a sota, la senyera.

JORDI PLAY

Els enigmes de Bellesguard, al descobert

Abanda i banda de la porta d'entrada de Bellesguard, al barri de Sant Gervasi de Barcelona, dos bancs fets amb trencadís representen dofins amb les quatre barres al llom. Gràcies a la investigació que, sobre aquesta construcció, ha impulsat la família Guilera –propietària de Bellesguard–, ara sabem que són una referència a una famosa frase de Roger de Llúria (1250-1305) sobre la dominació catalana del Mediterrani: “Que a partir d’ara no hi haurà peix que s’atreveixi a treure la cua si no porta lligada la senyera amb les quatre barres del nostre senyor rei d’Aragó”. O, més extensament i literal, com queda recollida a la *Crònica* de Bernat Desclot: “Ne sol nom pens que galera ne altre vexell gos anar sobre mar, menys de guiatge del rey d’Arago; ne encara no solament galera, ne leny, mas no creu que nengun peix se gos alçar sobre mar, si no porta hun escut o senyal del rey d’Arago en la coha, per mostrar guiatge de aquell noble senyor, lo rey d’Arago e de Cecilia”.

La voluntat de Gaudí era, sens dubte, que la primera imatge simbòlica que el visitant s'emportés abans d'entrar a la casa de Bellesguard fos la d'aquesta històrica dominació catalana sobre la Mediterrània. El lloc per a retre homenatge a Catalunya era idoni perquè aquests terrenys van ser la cort del rei Martí l'Humà en els últims anys de la seva vida, del 1408 al 1410 –anys que serien també els últims que la corona catalano-aragonesa estaria a les mans del Casal de Barcelona, ja que Martí I moriria sense descendència i el posterior Compromís de Casp donaria el tro a Ferran d'Antequera, de la dinastia de Trastàmara, que esdevindria així Ferran I d'Aragó.

Anna Mollet Guilera és el membre de la família propietària de Bellesguard que coordina un equip d'inves-

Bellesguard va ser l'última residència de Martí l'Humà –i, per extensió, de la dinastia catalana– i Antoni Gaudí ho sabia quan, el 1890, comença a construir-hi un edifici inspirat en els castells medievals. Per això aboca tota la seva inspiració a retre homenatge a Catalunya i a la seva història. Esperonats pels actuals propietaris, un grup d'investigadors troben, en aquesta obra, tres nivells de simbolisme i, en aquest espai, una història paral·lela a la de Barcelona i Catalunya –i descobreixen els noms dels seus propietaris des del XIV.

tigació multidisciplinari –amb arqueòlegs, arquitectes, historiadors, filòsofs, etc.– per treure l'entrellat d'un

dels edificis menys coneguts de Gaudí –i poder divulgar les virtuts d'aquesta edificació a través de visites guiades que començaran el 18 de setembre.

Els arqueòlegs Manuel Medarde i Esteban Galindo López han trobat a l'Arxiu Històric de la Parròquia dels Sants Just i Pastor de Barcelona uns 800 documents sobre Bellesguard que un dels seus propietaris –Joan Gualbes i Copons– va fer reunir i copiar a començament del segle XVIII. La documentació va anar a parar a Sants Just i Pastor perquè Gualbes va cedir Bellesguard a aquesta parròquia, en plena guerra de Successió, “per evitar que s’ho quedessin les tropes borbòniques, ja que no podien desamortitzar béns de l'Església”, segons Medarde. Gràcies a aquests documents, la informació sobre Bellesguard s'ha multiplicat. Medarde i Galindo han pogut fer una llista de tots els propietaris de Bellesguard (vegeu pàgina 23) des d'abans de Martí l'Humà fins a Gualbes –i completar els tres últims segles amb documentació d'altres arxius. “Hi ha una sèrie documental des de Martí l'Humà –diu Galindo– fins al segle XVIII. Per això podem resseguir els propietaris de la casa i la història que l'acompanya. Sabem, per exemple, que la casa quedà derruïda amb la guerra dels Segadors. De tot això van sortir diferents fils per a fer diverses investigacions.”

De Vallblanc a Bellesguard. Ja se sabia que va ser Martí l'Humà qui batejà amb el nom de Bellesguard aquesta propietat que, efectivament, ofereix una magnífica panoràmica de Barcelona i el mar. Però ara, a més, en sabem el nom anterior i com era quan la va comprar el rei Martí: “Abans es deia torre de Vallblanc. Hi havia unes 40 hectàrees amb un recinte murat, un palau, un mas, una cisterna, un pou i terres de conreu, amb vinya, entre d'altres coses. Fins ara es deia que havia estat el palau del rei Martí però tothom ho basava en les cartes que feia el seu secretari. Nosaltres hem trobat el document que acredita la compra dels terrenys per Martí l'Humà. L'escriptura de compra, diguem-ne”.

Aquesta adquisició tingué lloc el 1408. Això vol dir que va ser des de Bellesguard que Martí l'Humà albirà

La façana principal de Bellesguard amaga molt simbolisme religiós: a més de la creu del pinacle, els tres balcons representarien la Santíssima Trinitat (Pare, Fill i Esperit Sant) i els 33 metres d'alçada del pinacle podrien ser una al·lusió a l'edat de Crist.

JORDI PLAY

Peixos amb les quatre barres (com a símbol del domini del Mediterrani); al banc de Ponent, l'ocàs del sol a Montserrat i a Catalunya, i al de l'est, veles blanques indiquen dol (pel fill del rei Martí).

les veles blanques dels vaixells que li duïen males notícies de Sardenya, on havia mort sobtadament el seu únic fill, l'hereu de la Corona d'Aragó, Martí el Jove –que tampoc no deixava descendència.

Aquest detall tampoc escapa a Gaudí, que l'immortalitza al banc de l'entrada que està orientat a l'est –allà on es veu la mar i el sol ixent. Per això, diu Anna Mollet, aquest banc “representa la sortida del sol, la vela blanca –senyal de males notícies en aquell temps– i la data de 1916 indica l'any que acabà les obres Domènec Sugranyes”, qui quedà encarregat de concloure tots els detalls de l'obra de Gaudí.

A la banda oposada, a l'oest, el trencadís del banc representa el sol ponent, un ocàs sobre Montserrat que simbolitza, segons Mollet, “l'ocàs de Catalunya després de la fi del Casal de Barcelona, la dinastia catalana que representava Martí l'Humà, en morir aquest rei sense descendència el 1410, precisament l'any que està inscrit en xifres romanes”.

Dos bancs, en aquest cas semicirculars, que hi ha al jardí, tornen a reproduir les armes de Martí l'Humà. El de la banda oriental presenta, segons Mollet, “dos àngels portant l'escut de la Corona d'Aragó amb les quatre barres i la corona reial” i, al de ponent, “els dos àngels duen l'escut del Casal de Barcelona i la corona comtal”.

El pinacle, el símbol distintiu de Bellesguard, també acaba amb una senyera en espiral sobre la qual s'ha col·locat, una altra vegada, la corona del rei Martí I. Tot plegat ho culmina una creu de trencadís, els quatre braços de la qual assenyalen els punts cardinals. Per molt subtil que pugui semblar aquesta bandera catalana en espiral, no va passar la censura de la dictadura. Durant el franquisme, segons Anna Mollet, les autoritats van obligar a ocultar les quatre barres del pinacle i la família no les va poder descobrir fins els anys vuitanta.

Manuel Medarde –estudiós també d'altres obres de Gaudí, com la Cripta de la Colònia Güell– opina que “Bellesguard és la declaració d'amor de Gaudí per Catalunya: és un moment en què, en el vessant arquitectònic, Gaudí

Bellesguard es presentarà el 17 de setembre, amb l'assistència del conseller de Cultura, Ferran Mascarell, i l'alcalde de Barcelona, Xavier Trias. L'endemà mateix començaran les visites guiades.

encara els seus grans projectes, i, políticament, s'acosta més que mai al que avui entendríem per independentisme" (vegeu pàgines 28, 29).

Esteban Galindo creu que "la intenció de Gaudí, com la intenció de tot el moviment modernista que surt de la Renaixença, era recuperar el catalanisme històric. Gaudí troba en Bellesguard el lloc perfecte perquè aquí havia viscut Martí l'Humà, l'últim rei del casal de Barcelona".

Sant Vicent Ferrer i el papa Luna eren al casament de Martí l'Humà amb Margarida de Prades a Bellesguard

De fet –conclou– Gaudí pensa la casa com un edifici "que faci menció directa a Martí i així estableixi vincles amb la història de Catalunya: l'arquitectura ha de ser medieval i per això la casa té aquesta forma de castell".

Gaudí s'allunya de les formes corbes i naturals d'altres obres seves –anterior i posterior– i opta aquí per les línies rectes que remetin als castells de l'edat mitjana –sobretot a l'exterior. Fins i tot la imatge de drac (vegeu la imatge a les pàgines 12 i 13) que suggereix el terrat des d'un dels seus angles –imatge que el grup d'investigadors considera totalment intencionada– està creada sobre les formes angulosos de finestres i xemeneies.

A Bellesguard, els investigadors han trobat fins a tres nivells simbòlics superposats. A banda dels missatges catalanistes, Gaudí continua carregant les seves obres de simbolisme religiós.

Margarida de Prades. Aquesta lectura és molt evident en alguns detalls de la façana d'entrada, com la creu del pinacle o el ferro forjat de l'entrada, amb la llegenda "Ave Maria Puríssima Sense pecat concebuda", però també n'hi ha una de més amagada: l'estructura dels balcons –un per sobre, i dos més, a un segon nivell, paral·lels– és interpretada pels investigadors com una representació de la Santíssima Trinitat (Pare, Fill i Esperit Sant). L'alçada màxima del pinacle, 33 metres exactament, també pot ser una referència a l'edat de Crist.

Una altra protagonista de Bellesguard –en la història i en el simbolisme que fa servir Gaudí– és la segona dona del rei Martí I, Margarida de Prades. Per a resoldre la qüestió de l'herència després de la mort de l'únic hereu (Martí el Jove), Martí l'Humà es casarà el 1409 amb Margarida de Prades –filla del Baró d'Entença– amb la intenció d'engendrar un fill –cosa que no aconseguirà abans de morir, l'any següent. La cerimònia –tot i ser privada per respectar el dol del fill mort– comptarà amb la presència de Benet XIII –el papa Luna–, sant Vicent Ferrer i el seu germà Bonifaci Ferrer, tres dels protagonistes del Compromís de Casp tres anys després. Fra Bonifaci Ferrer va oficiar el casament.

JORDI PLAY

Anna Mollet Guilerà, familiar dels actuals propietaris de Bellesguard, amb els arqueòlegs Manuel Medarde i Esteban Galindo, a l'escala central del castell gaudinià.

Segons Medarde, Gaudí triarà els símbols dels escuts d'armes de Margarida de Prades, el lleó rampant i el gall, per a la ceràmica de l'escala de Bellesguard. Però la seva presència pot quedar constatada en d'altres símbols deixats per Gaudí. La més misteriosa és l'estrella de Venus que protagonitza el vitrall de la finestra central de l'entrada principal. Una estrella de vuit puntes que, més enllà de projectar un joc de llums de colors canviants al

llarg del dia, suscita diferents teories, una de les quals relacionada amb Margarida de Prades, segons Anna Mollet: "Per una banda es creu que podia tractar-se d'un naixement, que podria haver-hi hagut figures de pessebre i l'estel de colors significar l'estel d'orient que els Reis Mags van seguir fins a l'establia. D'altra banda, podria tractar-se d'una al·lusió velada a l'interès de Gaudí per l'astronomia indicant la posició de Venus al cel i a la petició

El primer oncòleg de Barcelona

A Bellesguard hi ha dos racons d'escàs valor arquitectònic però força interès científic i històric: el laboratori i el despatx del doctor Lluís G. Guilerà Molas, que comprà Bellesguard el 1945 i hi instal·là una clínica de ginecologia i obstetrícia, la primera de Barcelona –diu la seva besneta Anna Mollet– que tractava el càncer amb agulles de radi. Guilerà (nascut al Prat de Llobregat el 1895 i mort a Barcelona el 1969) havia estudiat a Alemanya, s'havia especialitzat en anatomia patològica i va esdevenir el primer director del Servei d'Oncologia de l'Hospital de Sant Pau i la Santa Creu. Però la depuració franquista el va foragitar de la sanitat pública per "roig" –tot i que havia estat membre de la Lliga i, per tant, semblava represaliat per la seva militància catalanista.

Tant el laboratori com el despatx conserven el mobiliari original, retrats del mateix doctor Guilerà i fotografies dedicades de metges il·lustres com Ramón y Cajal, que havia estat catedràtic de la Universitat de Barcelona entre 1887 i 1892. La nota manuscrita de Ramón y Cajal diu: "Se ha dicho tantas veces que el problema de España es un problema de cultura. Urge, en efecto, si queremos incorporarnos a los pueblos civilizados, cultivar intensamente los yermos de nuestra tierra y de nuestro cerebro, salvando para la

d'empara que Martí l'Humà féu a la dea de l'amor i la fertilitat, Venus, per a engendrar un nou hereu amb Margarida de Prades, la seva segona esposa. Un tercer significat seria l'estel de vuit puntes que els reis de la Corona d'Aragó i Comtes de Barcelona duen al seu segell reial. Martí l'Humà serà l'últim que el durà".

El vuit. En qualsevol cas l'estrella de vuit puntes es repeteix a l'interior

prosperidad y enaltecimiento patrios todos los ríos que se pierden en el mar y todos los talentos que se pierden en la ignorancia.

Madrid, 1º de Mayo de 1922”

Però el veritable interès històric i científic del laboratori i el despatx va més enllà d'aquesta escenografia de clínica dels anys cinquanta. Al laboratori –presidit per una taula d'autòpsies que fa feredat– un antic moble secreteja conserva mostres de teixits que el doctor Guilerà aniria acumulant durant els anys que va mantenir Bellesguard com a clínica amb tractaments radiològics. De fet, Bellesguard va funcionar com a tal fins la mort del doctor, el 1969, i encara uns anys més, ja que el seu fill Lluís Guilerà Soler, també metge, la va mantenir oberta encara uns anys.

Al despatx, a més, s'hi troben històries clíniques de pacients de càncer amb comentaris manuscrits del doctor Guilerà, dibuixos fets per ell mateix que reproduïen teixits analitzats al microscopi i fotografies de tota mena de tumors. El somni d'un historiador de la medicina. La intenció de la família és museïtzar el laboratori i arxivar i classificar tota la documentació existent, segons Anna Mollet Guilerà.

Orfenat durant la Guerra Civil.

Curiosament, abans de ser adquirit per Lluís Guilerà i que Bellesguard es convertís en clínica, la casa projectada per Gaudí va fer també les funcions d'orfenat durant la Guerra Civil. Tot i que la família Guilerà encara intenta recollir informació sobre aquesta

A dalt, a l'esquerra, el doctor Lluís Guilerà Molas, l'oncòleg que comprà Bellesguard el 1945. A la dreta, el laboratori amb la taula d'autòpsies. A sota, part de la documentació original de Guilerà Molas sobre càncer. A la dreta, una foto dedicada de Santiago Ramón y Cajal.

època, és segur que la casa va acollir òrfens –algunes versions afirmen que serien només nenes– i hauria estat regentat per religioses, possiblement monges clarisses del proper monestir

de Santa Maria de Jerusalem. Les cavallerisses, a la planta baixa de la casa, haurien estat el dormitori principal i els mobles de Gaudí, la llenya per a escalfar la casa.

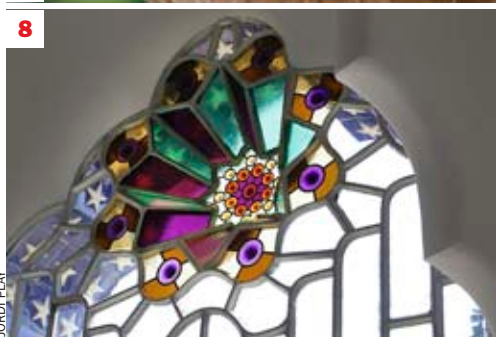
de Bellesguard com la clau secreta d'una simbologia misteriosa. També té vuit puntes el llum central que il·lumina l'escala, el sostre que cobreix aquest mateix espai i d'altres detalls de la casa. Això ha alimentat encara noves teories: “El número 8 –explica Anna Mollet– era símbol dels càtars però també era símbol de resurrecció o renaixença. El pare de Martí l'Humà va morir defensant els càtars. Però si també simbolitza resurrecció, Gaudí

era un home de la Renaixença, que treballava per la resurrecció de la cultura catalana, del poder perdut amb la mort de Martí l'Humà.”

Fins ara aquestes lectures simbòliques, des de la dels bancs dels dofins fins a la dels estels de vuit puntes havien estat ignorades pels estudiosos de Gaudí i Bellesguard. Els estudis més aprofundits sobre l'arquitecte, com *El gran Gaudí* de Joan Bassegoda i Noll, tot just dedicaven dues planes a

Bellesguard i, com diu Anna Mollet, “no s'havia explicat aquesta simbologia, a banda de les coses bàsiques com la senyera del pinacle”.

Pitàgores i Sant Gabriel. La tercera lectura simbòlica de Bellesguard l'ha proporcionat el filòsof Carles Rius, també membre de l'equip d'investigadors de Bellesguard, que ja l'havia exposat al seu llibre *Gaudí i la quinta potència*. La sorprenent tesi

JORDI PLAY

1. El llum de la sala dels Maons és la corona del Rei Martí a l'inrevés. **2.** Banc del jardí: a l'esquerra la Corona d'Aragó, amb la corona reial i les quatre barres; a la dreta, l'escut del Casal de Barcelona i la corona comtal. **3.** Onades o nervis d'una fulla als sostres **4.** En ferro forjat: Ave Maria Purissima sens pecat fou concebuda **5.** Les cavallerisses **6.** El lleó i el gall com a motius de la ceràmica vénen de l'escut d'armes de Margarida de Prades, que es casà amb Martí l'Humà a Bellesguard **7.** La impressionant ala dels Maons, destinada a la música. **8.** L'estrella de Venus. **9.** Les inicials de Jaume Figueres, amic de Gaudí que compra Bellesguard poc abans de morir

A l'esquerra, un dels salons de la primera planta de Bellesguard, amb els vitralls originals dissenyats per Gaudí.

A la dreta, la creu de terme de Bellesguard, als jardins de la finca, on es conserven espècies portades pel rei Martí I.

A sota, la vista que ofereix el punt més alt del terrat de la casa, que fa honor al nom de Bell Esguard que li donà Martí l'Humà. L'edificació existent abans d'esdevenir cort era coneguda com torre de Vallblanc.

de Rius es basa en el fet que un dels llibres de capçalera de Gaudí era *L'art litúrgic* de Peter Lenz, on aquest pintor alemany "recupera totes les proporcions pitagòriques per aplicar-les a l'art litúrgic –música, pintura i arquitectura–", explica Mollet.

Rius afirma que l'estructura de la façana de Bellesguard guarda exactament les mateixes proporcions que diverses pintures basades en les teories de Lenz, com els frescos de l'absis de Sant Gabriel, a Praga –cosa que demostra amb fotografies comparades. Però Rius va més enllà i afirma que l'estructura de Bellesguard traça una fletxa en direcció a les coordenades exactes de Sant Gabriel.

El procés de construcció. Medarde i Galindo, amb altres companys del grup de recerca, també han pogut establir els passos que va seguir Gau-

dí en la construcció de Bellesguard, un altre detall del procés que encara no es coneixia. A finals del segle XIX, Antoni Gaudí hauria convençut el seu amic Jaume Figueres –amb qui compartia inquietuds catalanistes al Cercle de Sant Lluc– que comprés Bellesguard per construir-hi una torre. "Els germans Figueres –explica Medarde– estaven també implicats en la Renaixença. Gaudí convenç Figueres que compri els terrenys de Bellesguard per tirar endavant un projecte, però Figueres mor i és la seva vídua, Maria Sagué, qui hereta la propietat. Gaudí haurà de fer de marmessor perquè la vídua és analfabeta". Però Maria Sagué continuarà el projecte del seu marit i encarregarà a Gaudí la tasca de dur-lo a terme.

"El primer que fa Gaudí és construir la casa en una zona d'horta i conreus dins la propietat de Bellesguard. Men-

trestant negocia el permís de l'ajuntament per a fer un camí alternatiu al camí del cementiri de Sant Gervasi, que passava entre les torres de l'antic castell del rei Martí que queda dins de la propietat de Bellesguard. Rep el permís i construeix un viaducte perquè el camí pugui passar per fora i, després, consolida la part de muralla que corre paral·lel a aquest viaducte. Per acabar, restaura les restes del palau-castell del rei Martí."

Aquest procés s'ha pogut esbrinar gràcies a fotografies trobades en diversos arxius. "Les fotografies –explica Medarde– demostren que la casa ja estava construïda quan es comença a aixecar el viaducte per donar pas als vianants per fora de la propietat de Bellesguard. El viaducte li servirà de prova també per al palau Güell".

L'anàlisi arqueològica dels terrenys de Bellesguard ha permès a Medarde

i Galindo afirmar que aquesta zona va tenir assentaments fa pràcticament 2.000 anys. “De les dades obtingudes fins a moment contrastades documentalment i per excavacions arqueològiques que han proporcionat estructures i materials claus en datació com les ceràmiques –afirmen en un informe–, sabem que és un lloc habitat des del segle I-II aC i amb estructures de tipus defensiu a la segona meitat del segle I dC i ceràmica sigillata sud-gàl·lica de La Graufesenque, sigillata ibèrica, marmorata, aretina, etc., ja que zones inferiors de les torres del cos de guàrdia i muralla, com també els morters, ho avalen”.

Pel que fa a la documentació trobada al fons Gualbes de la parròquia dels Sants Just i Pastor ha permès refer la llista de propietaris que van precedir Martí l'Humà des de 1362 i els posteriors fins a l'actualitat (vegeu gràfic de la pàgina 23).

“La novetat històrica –explica Galindo– és que Bellesguard ja no comença amb Martí l'Humà sinó que hem trobat ceràmiques que permetrien fer recular l'existència d'assentaments a Bellesguard fins a l'època romana per la seva situació de control de camí de pas de la Via Augusta. Aquesta torre té una història abans. Martí seria el punt culminant; qui la dignifica, li dóna estatus de cort, perquè de fet el Rei hi està durant més de dos anys.”

De l'anàlisi i interpretació d'aquesta documentació sortiran moltes més línies d'investigació perquè la propietat de Bellesguard sempre ha anat vinculada a famílies lligades a la història de Catalunya. D'això, Esteban Galindo n'està convençut: “Bellesguard era una casa que atorgava prestigi a qui la comprava, perquè sempre l'adquireixen grans famílies de Barcelona que volen la torre que havia estat patrimoni reial. Es va degradant perquè hi ha propietaris que diuen que està molt malmesa, però la història de la casa va passant de generació en generació fins a arribar a Figueres i Gaudí”.

Bellesguard, obert. L'actual família propietària, els Guilera, va decidir reivindicar el valor del seu patrimoni arran d'un ensurt com a conseqüència

Relació dels propietaris de Bellesguard

L'equip multidisciplinari d'investigadors que la família, representada per Anna Mollet Guilera –al centre–, ha convocat per a explicar totes les qüestions sense resposta que envolten Bellesguard, tant a nivell històric com arquitectònic o simbòlic.

d'obres de construcció properes. Unes explosions controlades van provocar el 2008 esquerdes en aquest edifici bé cultural d'interès nacional que van ser reparades pels propietaris. Però la sensació que han de garantir el futur de l'edifici els ha impulsat a divulgar el valor del seu patrimoni i obrir Bellesguard a les visites guiades, cosa que succeirà el proper 18 de setembre (més informació a info@bellesguard-gaudi.com).

L'obertura de Bellesguard permetrà la visita d'algunes de les solucions arquitectòniques més originals de Gaudí,

des de les cavallerisses del soterrani fins a l'espectacular sala dels Maons, un saló que Gaudí va dissenyar amb una acústica perfecta per a fer de sala de música. Curiosament, aquesta sala, que Gaudí hauria previst enguixada com la resta d'habitacions, va quedar inconclusa i els maons deixen veure encara algunes marques fetes amb llapis per l'arquitecte.

Els sostres de les habitacions, amb formes que evoquen els nervis de les fulles o les onades del mar; un misteriós túnel que porta, per una escala rosta a una cambra freda soterrada, o

la complicada estructura que suporta un pinacle de quaranta tones revelen un Gaudí tan enginyós, calculador i encara sense explicar com el de la Cripta de la Colònia Güell.

La raó és que Gaudí assumeix l'obra de Bellesguard en ple esclat de creativitat i aquesta casa esdevé un dels seus projectes més lliures i personals, segons Medarde: "Aleshores Gaudí es troba en un moment de plena eferescència, en un moment de canvi. El 1890 comença el projecte de Tànger, després dissenyarà Teresianes, la Cripta Güell i Bellesguard. És el boom, el punt d'inflexió: del Gaudí que ha acabat la carrera, té bones relacions amb la burgesia catalana i fa cases per encàrrec per al comte Güell i altres, passem al Gaudí políticament més radical i creativament més lliure: d'aquí sortiran la Cripta de la Colònia Güell, Bellesguard i la Sagrada Família".

Àlex Milián

Les excavacions arqueològiques han localitzat ceràmiques del segle I o II aC

Els dofins amb les quatre barres al llom evoquen el poder català sobre el Mediterrani

És 25 de juliol de 1713. El duc de Pòpuli arriba a Barcelona al capdavant d'un ben proveït exèrcit de 20.000 homes per aconseguir la rendició de la ciutat. Després de temptejar el terreny, envia una missiva a la Generalitat de Catalunya en nom de Felip V en què se li comunica que “si hoy día 29, la ciudad no abre sus puertas, la aministia ofrecida por el rey quedara sin validez, y los ciudadanos seran considerados rebeldes y la ciudad sera sitiada”. La resposta a la carta és una bandera negra onejant a Montjuïc amb la inscripció “Viurem lliures o morirem”, i la repressió no es fa esperar: L'exèrcit borbònic bloqueja Barcelona per terra i mar construint una línia de trinxeres i fortins. Mentrestant, a quatre milles al nord de la ciutat, un sol home té a les seves mans la salvaguarda de la fortalesa que havia estat la seu de la cort de Martí l'Humà a Barcelona entre el 1408 i el 1410, darrer monarca de la dinastia catalana.

Joan Ferrer Bonaventura de Gualbes i Copons, noble patriota i poeta, és també prohom del braç militar de la Generalitat, l'òrgan més aristocràtic de les institucions catalanes. S'encarrega de la defensa de la Capitania de la Fortalesa i Baluard de Migjorn a la muralla de mar per llegat del seu pare. Prové d'una família pertanyent a l'oligarquia barcelonina del tèxtil i la banca, propietaris, arrendataris i marins mercants des del segle XIV, que havien ostentat diverses categories nobiliàries i fins i tot apareixen com a signants en el Compromís de Casp.

L'any 1678, havia heretat de la seva família la torre de Bellesguard, que incloïa 40 hectàrees de superfície. La va convertir en una gran residència senyorial amb una gran extensió d'arbres i jardins. Enclavada en un espai estratègic de la capital catalana, entre dues rieres i amb abundant aigua de la seva mina, permet dominar visualment tota la ciutat i el mar des de Mataró fins a Montjuïc. El propietari és conscient que l'exèrcit borbònic no trigarà a adonar-se que Bellesguard és una base d'operacions excel·lent i, en conseqüència, intentarà ultratjar la finca.

De fet, Bellesguard ja ha estat objectiu militar en altres ocasions, la més recent, durant la guerra dels Segadors. El marquès d'Oliás i Mortara narra en el

L'estiu del 1713, Bellesguard queia en mans borbòniques. Des de la finca, al nord de Barcelona, l'exèrcit podia controlar els camins d'accés a la ciutat i, per tant, tallar-ne l'aprovisionament.

L'ultratge borbònic a Bellesguard el 1714

Bellesguard va ser ocupat per les tropes de Felip V entre l'estiu del 1713 i la caiguda el 1714. El propietari de la finca, el prohom militar de la Generalitat Joan Ferrer Bonaventura de Gualbes i Copons, va destacar en la defensa de Barcelona i de la causa austriacista en el terreny intel·lectual.

seu diari de la conquesta de Catalunya com el 17 d'octubre de 1652, sis dies després de la capitulació de Barcelona, Felip IV d'Espanya dona l'ordre de destrucció i desmantellament de totes les fortificacions de Collserola de

Sarrià a Horta, on s'havien desenvolupat combats i represàlies sagnants. Amb tota probabilitat, Bellesguard va patir aleshores la voladura de la torre de guaita que havia ordenat construir Martí l'Humà dos segles i mig abans.

Ultratge a Bellesguard. Joan Ferrer Bonaventura de Gualbes i Copons no s'equivoca pas. Pocs dies després de l'entrada de les tropes castellanes a Barcelona, els terrenys de Bellesguard es converteixen en un punt estratègic d'acampada d'homes i cavalls enemics. La seva abundància d'aigua garanteix la supervivència, i el seu enclavament permet controlar els camins d'entrada a la ciutat, i interrompre'n l'aprovisionament. Paral·lelament, al convent dels Caputxins s'instal·len les bateries de morters que bombardejaran la ciutat de forma indiscriminada per escampar el pànic entre els habitants.

D'aquest ultratge, en tenim constància documental gràcies precisament a l'habilitat del propietari de Bellesguard per a salvar la documentació que ell mateix havia col·leccionat i havia escrit durant el setge, i que es va conservar a l'església dels Sants Just i Pastor.

EL TEMPS

Dalt, una imatge de la masia de Bellesguard el 1870, un segle i mig després del setge de Barcelona. A sota, l'escut de trencadís que dona la benvinguda a la finca construïda per Antoni Gaudí. A l'esquerra, les dues torres que va restaurar Gaudí de l'època de Martí l'Humà. A l'escut, s'hi llegeix 1409-1909, dates de l'arribada del monarca a Bellesguard i de la restauració gaudiniana.

L'equip d'investigadors de Bellesguard ha estudiat els més de 800 documents trobats en aquest arxiu parroquial.

Però el mateix Gualbes i Copons participarà directament en la resistència de Barcelona. Té sobrada experiència per a fer front als castellans. Les seves intervencions com a militar han estat realment importants des de l'any 1684 gràcies a la seva posició militar com a portaveu de la Generalitat, delegat del braç militar, en la guerra dels Nou Anys (1688-1697) i en les negociacions amb Felip V de l'any 1702. De fet, quan va començar l'inici del setge a Barcelona el 1706, l'Arxiduc Carles havia fet cavaller Gualbes i Copons, confiant en ell per a ocupar càrrecs de responsabilitat com el de lloctinent del mestre racional i el comptador reial, com a recompensa per la seva fidelitat i honradesa.

L'Acadèmia dels Desconfiats.

Gràcies a la documentació estudiada, els investigadors han pogut saber que Gualbes i Copons va convertir Bellesguard en la seu de l'Acadèmia dels Desconfiats a partir de l'any 1705, quan la seva seu a Barcelona va ser tancada. En aquest refugi es van dur a terme reunions dels literats més rellevants de la ciutat —Gualbes i Copons, el rector de Bellesguard, era íntim amic del Rector de Vallfogona, i el Gualbes i Copons poeta va arribat a prologar-li escrits—, a les quals també van poder

JORDI PLAY

assistir dones separades per unes cortines. Els assistents a les reunions tenen en alta consideració la faceta de poeta satíric de Joan Ferrer Bonaventura de Gualbes i Copons, que, malgrat els càrrecs públics que ocupa, no s'està de fer crítiques dures a moltes decisions que prenien la Generalitat, amb un estil concís que barreja el llenguatge conceptual i el col·loquial. Alguns dels seus poemes deixen ben clar el seu pensament com a català austriacista i antiborbònic i passen a ser un pamflet subversiu de

l'època. Bellesguard va ser, segons l'equip d'investigadors, l'indret on es va forjar el suport a l'Arxiduc Carles després dels incompliments del virrei i de Felip V dels acords pactats el 1702.

La resistència. Som a l'estiu del 1713, i a partir d'ara i fins a la capitulació final de Barcelona, Gualbes i Copons participa directament en la resistència. En els propers mesos, el propietari de Bellesguard formarà part de l'estratègia militar catalana contra

les tropes de Felip V, i serà coneixedor i còmplice de les arriscades operacions nocturnes per terra dels miquelets per aconseguir proveïments que els oferiran els vaixells del virrei de Mallorca i el comte de Rubí, que burlen la marina borbònica, de la mateixa manera que la gran barca de mitjana de la cartoixa de Montalegre proveeix cada nit de menjar, llenya i pólvora els assetjats. El desgast progressiu dels barcelonins i la barbàrie de l'exèrcit espanyol acaben amb la capitulació de la capital de Catalunya.

Joan Ferrer Bonaventura de Gualbes i Copons mor l'any 1714, però ara sí, la fortalesa de Bellesguard està blindada d'ultratges borbònics. El seu propietari ha estat molt hàbil, i el 1711 havia fet un testament en què deixava Bellesguard i la mina a la comunitat dels Sants Just i Pastor, i com a usufructuària la seva esposa Mariana de Vilallonga fins a la seva mort. Si Bellesguard queda a les mans de l'Església, Felip V no podrà desamortitzar-ne els terrenys i apropiar-se-la.

Però Anton Vilana s'apropia la finca i en permet la degradació absoluta. Es desconeix, però, com aquest home va aconseguir apoderar-se de la propietat. Finalment, després d'un llarg procediment judicial, l'any 1747 Vilana, que s'havia declarat hereu de Bellesguard, és desposseït de la finca, que passa, ara sí, a les mans de l'església dels Sants Just i Pastor, fins a la desamortització de Mendizábal de l'any 1835.

Gemma Aguilera

Gaudí, un independentista censurat

Antoni Gaudí va revolucionar l'arquitectura, però també el pensament polític catalanista de principis del segle XX. Compromès amb el país i la llengua, va deixar reflexions entorn de la sobirania de Catalunya que anaven molt més enllà dels plantejaments de la Lliga de Prat de la Riba. Tot i que la majoria d'historiadors han amagat aquest vessant, Gaudí era obertament independentista.

EL TEMPS

Antoni Gaudí va impregnar les seves obres de simbologia catalanista, la culminació de les quals és Bellesguard. Però el seu pensament polític, clarament independentista, ha estat ben poc difós.

“La porció sana del nostre poble està ja en activitat. Pren part, com el poble grec, en l'escena de les aspiracions polítiques. En Prat ha preparat la consciència del poble. Ara s'inicia ja la tragèdia. S'inicia el desenllaç, que pot ser fatal per Espanya; perquè sols li resta aquest dilema: o doblegar-se a la lògica, a l'alta política que se li presenta, o desfer-se inexorablement”. Antoni Gaudí (1852-1926) feia aquesta reflexió al jove arquitecte Guillem Forteza el 9 d'agost de 1917 en una conversa que fou publicada al periòdic local *Vila-Nova*, arran de la mort d'Enric Prat de la Riba. La censura militar va impedir que aquest text fos publicat a la premsa de Barcelona.

Rere l'arquitecte més universal s'amagava un ciutadà compromès amb el país i la llengua, promulgador d'un catalanisme radical inèdit a principis del segle XX. Però la vessant política d'Antoni Gaudí sovint ha estat manipulada o ocultada, per voluntat pròpia o per ignorància dels seus estudiosos. El cas més insultant és el del desaparegut Joan Bassegoda, biògraf i principal orientador dels estudis clàssics sobre Gaudí. Franquista il·lustre, va suprimir deliberadament el gruix del pensament polític de l'arquitecte dels seus escrits.

L'Església també censurà. Tret de volums com *Antoni Gaudí, independentista* (Agustí Giménez i Camins, Edicions C, 1993), pràcticament no s'havia fet referència a aquest aspecte tan rellevant de la vida de l'arquitecte. Fins que ara, l'arqueòleg i investigador de l'obra de Gaudí Manuel Medarde Sagrera —vegeu el dossier sobre la Cripta de la Colònia Güell a EL TEMPS 1506—, amb tres dècades de treball sobre l'arquitectura i la vida de l'arquitecte, aporta noves informacions que certifiquen el posicionament polític de Gaudí. “Probablement va ser el primer independentista, explicitant en les seves obres la simbologia catalanista, però també essent un activista polític en la vida quotidiana”, assegura Medarde, que ha localitzat i estudiat

diversos documents trobats a l'arxiu històric de la parròquia dels Sants Just i Pastor i l'arxiu episcopal de Vic.

Gaudí va ser membre actiu i fundador de diverses associacions catalanistes que fomentaven la cultura i l'art, la música i el català, entre les quals, el Centre Excursionista de Catalunya i el Cercle Artístic de Sant Lluç. Per la seva amistat amb els germans Figueras, uns dels fundadors del Cercle, i del bisbe Josep Torras i Bages, Antoni Gaudí va participar en la redacció del primer esborrany d'estatuts del Cercle Artístic, "rebutjat i modificat per les orientacions del bisbe, que els va advertir que allò era una declaració independentista que els causaria problemes polítics, i a més, no aconseguirien registrar l'entitat", explica Manuel Medarde, que ha pogut consultar tots dos textos als arxius.

"El bisbe tenia raó, era un manifest independentista, que reivindicava Catalunya com a pàtria sense matisos", rebla l'investigador, que també ha estudiat els estatuts aprovats, "amb un toc conservador catòlic, malgrat que es vivien moments d'anticlericalisme". Contenia punts com ser catòlic, no permetre a les classes de dibuix el model nu femení, però sí el masculí o la prohibició de jugar a cartes i daus.

"A partir del 1909 el Cercle va modificar els estatuts i es va accentuar el matís ideològic catalanista. Va ser el gran moment de socis il·lustres com Gaudí, Puig i Cadafalch, Gaspar Homar i els germans Masriera", explica Medarde, que denuncia l'ocultació de "l'independentisme de Gaudí de forma intencionada", un posicionament que queda "ben palès en la seva arquitectura".

Símbols atacats. Manuel Medarde relata alguns episodis de censura que va patir l'obra de Gaudí, també testimoniada en els milers de documents que aquest investigador ha analitzat al llarg dels anys: "Durant la dictadura de Primo de Rivera, per exemple, es va ordenar arrencar la decoració de bronze que envoltava el dau de l'altar major de la Cripta de la Colònia Güell, perquè sobre el perfil de la muntanya de Montserrat s'alcen les quatre barres en color. Però va burlar la censura franquista al Palau Güell, on hi havia un fanal de ferro forjat, inspirador del pinacle de

"En fomentar una riquesa nacional catalana, Prat de la Riba no fa més que presentar-nos altra volta la irremeiable divergència entre el poble català i el de les planures centrals", digué Gaudí el 1917.

Bellesguard, fent-lo passar per l'escut de Jaume I i l'au Fènix que el corona per un ratpenat. La incultura castellana s'ho va empassar i no va tocar-ho", rebla.

De Gaudí, se n'han conservat reflexions que no deixen dubtes sobre el seu catalanisme radical. A tall d'exemple, l'arquitecte escrivia el 1923, tres anys abans de la seva mort, aquesta reflexió: "Un poble no es pot matar: es poden ofegar veus, tancar vàlvules, però llavors la pressió augmenta i creix el perill d'explosió. I si tantes vàlvules es tan-

quen, l'explosió és inevitable". Abans, el 1917, apuntava al periòdic *Vila-Nova* el perill per al país que suposaven "els catalans que es rendeixen a Castella i desvirtuen llur propi esperit, escatimant serveis i glòria a llur pròpia pàtria. Basta citar en Pi i Margall i en Maura, els dos, arribats a Madrid, s'han preocupat massa de voler ser fidels a la mentida que respiraven".

I malgrat la seva religiositat, Gaudí no es va estar de criticar l'Església per la seva manca de catalanitat. En aquest diari setenciava: "La major part d'ordes religiosos, convents de frares, monges, etc., es presenten com enemics de l'esperit català. Això que no pot procedir d'influència divina té, no obstant, la seva explicació humana, l'ingenu respecte que senten pel concepte abstracte d'autoritat fa que no es fixin en quines mans està. Per a ells, allò essencial és acatar el poder constituït".

Per aquest motiu, l'arquitecte estava segur que l'església catalana es posaria del costat de Catalunya si aquesta assolís la independència: "Per la mateixa raó, el dia que Catalunya gaudeixi del poder que li correspon com a entitat natural, canviarà tot de tal manera que ells seran els més ardents defensors de l'esperit del poble", reblà Gaudí.

Gemma Aguilera